Teoria maioresciană asupra culturii. O recitire

Mircea A. DIACONU
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava
mircea_a_diaconu@hotmail.com

Abstract: What else does Maiorescu's 1868 study entitled *În contra direcţiei de azi în cultura română* [*Against Today's Direction in the Romanian Culture*] manage to impart to Romania's present-day readers? Is his theory of culture, known as *the theory of forms without substance,* still valid today? The present study questions the posterity of Maiorescu's theory, equally embraced and continued by the advocates of the Europeanization of Romanian Culture and its integration into the European system of values, and by the supporters of Nationalism and local ethic values. In fact, we reconsider the concept of *truth,* which needs to be understood within the context of all rhetorical strategies employed to make a change in the Romanian society. We argue that the changes envisaged by Maiorescu were meant to foster the adherence of the Romanian society to the European values.
Key words: *Maiorescu, the theory of forms without substance, Europeanism, Romanian identity*.

Paginile de faţă îşi propun să recontextualizeze teoria maioresciană asupra culturii fundamentată în studiul *În contra direcţiei de astăzi în cultura română* [1868]. Dar este *În contra direcţiei de astăzi în cultura română* cu adevărat un studiu!? Astăzi i-am spune, simplu şi neutru, *text*, pentru a depăşi dificultatea de a alege între pamflet, eseu, eventual studiu de caz, intervenţie polemică, pledoarie de la tribună sau o demonstraţie de logică etc. (să ne amintim: Titu Maiorescu era avocat şi profesor de logică), în fine, de ce nu diagnostic? – un diagnostic urmat de o propunere de tratament. În fond, textul acesta ar putea fi analizat de logicieni, de specialiştii în drept ori în retorică, dar şi de filosofi, de politicieni, de sociologi, de semioticieni şi, cel mai puţin legitim probabil, de critici literari – de cei puţini interesaţi de o iluzie: adevăratul Maiorescu (acel Maiorescu la care am ajunge eventual prin psihocritică?).

În tot cazul, a reciti *În contra direcţiei de astăzi în cultura română* ar trebui să însemne înainte de toate şi o recitire a receptării acestui text care a căpătat în timp (o va fi avut-o în mod real?) o valoare, şi în bine, şi în rău, întemeietoare. Instrumentat în fel şi chip, a ajuns să legitimeze multe în chestiuni de identitate românească. Tocmai pentru că este el însuşi un construct mental, o ipoteză livrată ca adevăr, textul a putut fi sursa de legitimare a unor teorii (ideologii chiar) dintre cele mai diferite. Îşi găsesc aici rădăcinile şi cei care vorbesc despre imperativul european al culturii române, al *adevărului*[1] (Maiorescu era, fără îndoială,

[1] Aşa îl înţelege şi Eminescu, atunci când scrie „Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este după cât ştim noi *naţionalitatea în marginile adevărului*. Mai concret: Ceea ce-i *neadevărat* nu devine adevărat prin împrejurarea că-i naţional, ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i naţional, ceea ce-i urât nu devine frumos prin aceea că-i naţional; ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i naţional" [Eminescu, 1980: 457]. Aş asocia acestei idei o alta, referitoare la posibilitatea recunoaşterii patriotismului: „măsura patriotismului nostru

BDD-A30183 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:10 UTC)

un european[2]), şi susţinătorii naţionalismului, etnicităţii, ai extremei drepte chiar. Să nu uităm că Maiorescu e acuzat de cosmopolitism, azi ni se pare paradoxal: acuzaţia vine din tabăra liberalilor (şi ascunde o doză mare de diversionism), şi e considerat, deopotrivă, părintele naţionalismului.

Eu însumi, în căutarea „adevăratului" Maiorescu, am propus ani la rând studenţilor, cu un fel de radicalism angajant, o lectură „pozitivă". Mi se părea că existenţa lui era rodul propriei voinţe, mai mult, că strategiile de retorică folosite deliberat avuseseră consecinţe semnificative la nivelul existenţei concrete a lumii româneşti. Un raţionalist, om al voinţei, cu o exigenţă dusă la extrem, Maiorescu s-ar fi construit pe sine, iar acest fapt ar fi fost suficient pentru a impune, într-o lume balcanică, poate prea contemplativă şi vorbăreaţă, leneşă şi entuziastă, un model. E posibil, îmi spuneam, să devenim altceva decât suntem, şi credeam că acest mesaj poate fi stimulativ pentru nişte tineri în formare.

Dacă aş fi sincer până la capăt, ar trebui să spun că era la mijloc mai degrabă o chestiune personală. Fascinat de ceea ce nu puteam fi, fiind doar ceea ce eram în mod *natural*, visam la *voinţa* maioresciană, la exerciţiul lui de auto-întemeiere. Azi sunt mai degrabă sceptic: poţi deveni altceva decât eşti deja? Pe de altă parte, voinţa maioresciană este şi o dorinţă *de ceva*: cuvintele lui Călinescu, conform cărora Maiorescu ar fi un Tănase Scatiu superior, nu-s doar injuste, neînţelegătoare şi mai degrabă un reflex de autodefinire (cum ai înţelege mai bine decât ştiind din propria experienţă?[3]), ci şi, cu toată exagerare, o aproximare a adevărului. Oricât de riscantă, ipoteza va fi având sâmburele ei de adevăr.

În tot cazul, graba lui Maiorescu de a-şi da doctoratul, opţiunea pentru periferica universitate din Giessen, şi atâtea şi atâtea fapte, le asociam nu vreunor interese personale, ci dorinţei lui de a reveni în ţară, unde simţea că era nevoie de iniţiativele, de mintea lui întemeietoare. În fond, ajuns la Iaşi, şi-a pus amprenta asupra întregii societăţii româneşti. Fără el, spuneam, am fi fost cu siguranţă alţii.

Aşadar, Maiorescu nu s-ar fi construit doar pe sine, ci ar fi construit societatea românească: cu toate excesele uşor de identificat, publicarea, peste doar patru ani, a *Direcţiei noi*…, instituia o schimbare. Şi dacă schimbarea încă nu se produsese, prin numirea ei, Maiorescu o şi instituia. În fond – un iluminist, cu toată perspectiva lui restauratoare –, el simţea că lumea poate fi consecinţa unui proiect. Negoiţescu l-ar fi putut numi prea bine, cum face cu alţi câţiva scriitori, din epoca anterioară însă, un orfic, adică cineva care cu verbul lui schimbă lumea. De pe alte poziţii decât Cioran, el propunea *schimbarea la faţă a României*. Nu era, însă, o mistică la mijloc (*cuvintele devin lume* pare un principiu cu rădăcini mistice), sau, dacă era una, era a voinţei pragmatice care întemeiază. Firește că radicalismul lui Maiorescu neagă totul pentru a porni de la zero. În *Jurnalul* său, afirmaţiile par ale unui anarhist care dorea să elimine toate formele fără fond; în discursurile sale politice, par ale cuiva care, în locul frazeologiei goale, caută soluţii practice. În tot cazul, te poate fascina o astfel de convingere că existenţa noastră, individuală sau colectivă, e rodul voinţei noastre.

Acesta era mesajul pe care îl identificam în existenţa lui Maiorescu. Astăzi, aş echilibra mult balanţa, căci dorinţa de a întemeia şi de a se întemeia – atât pentru ceilalţi, cât şi pentru sine – nu pot fi uşor disociate. În fond, nu s-a luptat Maiorescu mereu să

va fi dată de faptele pe cari vom avea ocaziunea de-a le împlini în viitor, iar nu profesarea nimic costisitoare a unor idei pe care individul şi le-alege după plac" [Eminescu, 1980: 456].

[2] Ce păcat în, fond, că un studiu precum cel semnat de Bogdan Mihai Dascălu-Crişu [*Titu Maiorescu şi descoperirea Europei*, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române, 2013], deşi finanţat chiar din fonduri europene, ratează tocmai tema europenităţii lui Maiorescu.

[3] Să fie la mijloc şi reacţia unui „plebeu" faţă de un aristocrat?

BDD-A30183 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:10 UTC)

argumenteze impersonalitatea oricărui act întemeietor, nu s-a mişcat el continuu între teoretic şi practic, între concret şi principiu? Cred că sublimul el îl identifica în posibilitatea omului de a se dărui total, de a face saltul din personal în impersonal.

Aşadar, le propuneam studenţilor mesajul meu constructiv. Nu mă descumpăneau afirmaţiile lui Iorga, ale lui Călinescu, nici analizele lui Al. Dobrescu din *Introducere în opera lui Titu Maiorescu* [Minerva, 1988] (citite la Odorheiul Secuiesc, imediat după ce terminasem eu însumi facultatea), care conchidea că „singura formă fără fond în epocă era Maiorescu însuşi”[4], nici acelea ale lui Sorin Alexandrescu, pentru care discursul junimist fusese unul de legitimare şi de instituire a puterii. Nu mă descumpănea nici că, revenind la textul propriu-zis, *Direcţia nouă* se concretiza în discuţii despre poezie şi proză, domenii, în fond, periferice şi fără legătură esenţială cu *În contra direcţiei de azi în cultura română*, nici faptul că Maiorescu îi lăsa pe dinafara canonului său pe Odobescu, pe Filimon, pe Hasdeu, ori că, la doar 23 de ani, el însuşi ajunsese rectorul unei Universităţi care ilustra cel mai bine, în diagnosticul propriu, forma fără fond.

Mai mult, citeam şi eu finalul din *Direcţia nouă*… cum se citeşte îndeobşte, ca o înţelegere a fatalităţii formelor de a-şi crea fondul, fapt la care el însuşi, inclusiv prin acest articol, ar fi contribuit. Dar se citeşte *Direcţia nouă*... cu adevărat aşa? Lovinescu trece peste aceste cuvinte, aproape ca şi cum n-ar exista – şi, pentru a-şi putea întemeia mai pregnant propria teorie, a sincronismului, vede doar poziţia *tare* a lui Maiorescu, de negare (de eliminare chiar) a formelor de civilizaţie împrumutate. Fapt explicabil, pe lângă altele, şi pentru că discipolii declaraţi ai lui Maiorescu dintre războaie (de la Constantin Rădulescu-Motru la Simion Mehedinţi), apărători ai direcţiei naţionale, glisaseră periculos spre extrema dreaptă şi propuneau modelul unei culturi locale, izolate, anti-europene. Se mai găsea aici Maiorescu?! În fond, discipolii aceştia se tot luptă pentru cultura română – cumva izolată, bazată pe valori arhaice şi imuabile, o lume închisă etc. –, în vreme ce, pe urmele, de asemenea, ale lui Maiorescu, Lovinescu vizează funcţionarea la noi a unei civilizaţii de tip european. Doar că Lovinescu, interpretare care s-a perpetuat şi după el, reţine din Maiorescu doar atacul lui iniţial împotriva formelor fără fond.

Să revenim la finalul din *Direcţia nouă în poezia şi proza română*. Când spune

> Şi fiindcă a da înapoi e cu neputinţă, nouă nu ne rămâne pentru existenţa noastră naţională altă alternativă decât de a cere de la clasele noastre culte atâta conştiinţă câtă trebuie să o aibă şi atâta ştiinţă câtă o pot avea. [Maiorescu 1967: 213]

Maiorescu renunţă parcă la orice putere a voinţei; a cere claselor culte în maniera aceasta vagă „atâta conştiinţă câtă trebuie să o aibă şi atâta ştiinţă câtă o pot avea” seamănă mai degrabă cu un abandon. Apelul e de la început cenzurat de scepticism sau de o utopie politică – şi eşecul lui se va vedea deseori în bătăliile ulterioare ale lui Maiorescu din Cameră.

Aşa încât, cuvintele finale („Critica, fie şi amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susţinerii şi propăşirii noastre, şi cu orice jertfe şi în mijlocul a orcâtor ruine trebuie implântat semnul adevărului!” [Maiorescu 1967: 213]), aforism imbatabil într-un scenariu impecabil, nu-i decât un instrument retoric. Cine-ar putea să-l contrazică pe Maiorescu, fără să se auto-excludă din orice comunitate care se respectă şi vrea să fie respectată? Tocmai pe asta mizează şi el; la mijloc nu-i decât o stratagemă.

[4] „Aripioară a naţionalismului care încălecase pe calul lui Mihai Viteazul”, îl numeşte Nicolae Manolescu într-un loc pe Al. Dobrescu [Manolescu, 2017: 3].

BDD-A30183 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:10 UTC)

Doar că Maiorescu însuşi, aşa cum am spus-o deja, nu mai vorbise în articolul său despre cultura română, ci doar despre poezie şi proză; apoi, el însuşi acceptase că *a da înapoi e cu neputinţă*, el însuşi apelase, concesiv şi defetist, la conştiinţa pe care clasele culte ar trebui s-o aibă. Lansase, totuşi, şi aici ipoteza aproape fatalistă a ameninţării care pândeşte societate românească. După ce rezumase ideea formelor fără fond în următorii termeni:

> Pe noi, românii, ne-au scos soarta fără de veste din întunericul Turciei şi ne-a pus în faţa Europei. O dată cu gurile Dunării ni s-au deschis şi porţile Carpaţilor, şi prin ale au intrat formele civilizaţiei din Franţa şi din Germania şi au învălit viaţa publică a poporului nostru. Din acest moment am pierdut folosul stării de barbarie fără a ne bucura însă de binefacerea stării civilizate" [Maiorescu, 1967: 212]

Maiorescu reia, ca indubitabilă, ipoteza pierderii identităţii noastre:

> Când am fi singuri într-o insulă, când ne-ar fi dat să trecem prin orce schimbare a vieţii publice fără a fi ameninţaţi dinafară în chiar existenţa noastră, am putea aştepta în linişte dezlegarea problemelor, lăsând timpului viitor sarcina de a ridica încetul cu încetul greutăţile de astăzi. [Maiorescu, 1967: 212]

Ce să reţinem? Că exista un folos al stării de barbarie pe care Maiorescu îl regretă? Că prin popor (poporul a cărui viaţă publică ar fi învelită cu civilizaţia occidentală) el înţelege exclusiv ţărănimea? Că prin împrumutarea formelor de civilizaţie e ameninţată însăşi existenţa neamului? Cu toate acestea, după tonul acesta panicat în faţa unei crize care ar ameninţa naţiunea, el însuşi vorbeşte dezaprobator despre „apucăturile barbariei" şi acceptă că impunerea fondului trebuie făcută de sus în jos. Iar ceea ce critică nu sunt principiile, ci o moralitate îndoielnică (care are legătură cu teoria formelor fără fond doar în măsura în care bugetul statului trebuie să întreţină un aparat administrativ care face ca statul să funcţioneze):

> Pentru aceasta se cere mai întâi o cultură solidă a claselor de sus, de unde porneşte mişcarea intelectuală // Aici însă este greutatea! A vota, a guverna, a scrie jurnale, a ţinea prelecţii necontrolate, a fi membru de academii şi profesor de universitate, această formă a culturei apusene convine anteluptătorilor noştri mai ales când forma se întâlneşte şi cu un § (venit, n.n.) corespunzător din bugetul statului. Dar a îndeplini cu aceeaş seriozitate sarcina ei intelectuală, aceasta nu le convine; şi când îi critici în această parte a vieţii lor publice, atunci se indignează, spun că suntem încă într-o stare nepregătită, ca noi să ne asemănăm cu Franţa de acum 300 de ani, că meritele lui Şincai, Asachi, Bariţ, Tăutu, Laurian trebuie privite dintr-o perspectivă istorică seculară! [Maiorescu, 1967: 212]

Să deducem că acest aparat administrativ ar trebui eliminat? Să deducem că despre el e vorba atunci când Maiorescu vorbeşte despre conştiinţa claselor noastre culte? Şi ce legătură este, în fond, între această clasă, posibil coruptă sau i/amorală şi teoriile latiniste ale lui Şincai, Laurian ş.a.m.d., atacate în textul din 1868?

Câteva paranteze aici. Una se referă la *adevărurile* maioresciene. În discursul lui Maiorescu, cuvântul *adevăr* e folosit pentru încărcătura sa strategică: inatacabil, i se dă o semnificaţie grea, tare, trans-istorică şi supra-individuală, adică impersonală. Prin el, Maiorescu nu mai trebuie să demonstreze nimic: demonstraţiile sunt substituite de teze, ba chiar de cuvinte care trimit la ritualuri păgâne: „cu orice jertfe şi în mijlocul a orcâtor ruine trebuie implântat semnul adevărului!" [Maiorescu, 1967: 213]. *În contra direcţiei de azi...* are în centru tocmai conceptul de adevăr, prin care Maiorescu înţelege evoluţie bazată pe

BDD-A30183 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:10 UTC)

cauzalităţi interne: cum avea să spună mai târziu, „englezeşte evoluţionar" şi nu „franţuzeşte revoluţionar" [Maiorescu, 1994: 33].

Nu voi insista asupra acestei chestiuni, căci mă interesează deocamdată contextele mai blânde. Astfel, *adevăr* înseamnă şi *idee* în absolut justă, care nu acceptă niciun fel de contestare. Prin urmare,

> O primă greşală, de care trebuie astăzi ferită tinerimea noastră, este încurajarea blândă a mediocrităţilor. [...] De aci să învăţăm marele adevăr că mediocrităţile trebuiesc descurajate de la viaţa publică a unui popor. [Maiorescu, 1967: 152];

mai apoi,

> Al doilea adevăr şi cel mai însemnat, de care trebuie să ne pătrundem, este acesta: Forma fără fond nu numai că nu aduce niciun folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimiceşte un mijloc puternic de cultură. [Maiorescu, 1967: 152]

Textul lui Maiorescu e plin de astfel de afirmaţii care intră sub incidenţa abaterii de la ceea ce am putea numi dacă nu corectitudine politică, atunci corectitudine publică şi morală: căci a îndrăzni să spui altfel înseamnă a te compromite. Adeziunea morală e, prin urmare, obţinută din start. Firește, intră în această categorie afirmaţiile „ce are a face în asemenea discuţii (discuţii de principii, n.n.) persoana scriitorului!" [Maiorescu, 1967: 145], sau întrebarea retorică

> Dacă o foaie literară nu este în stare să scrie după gramatică, dacă se declară incapabilă de a avea ortografie şi stil bun, atunci de unde a luat curajul de a se mai prezenta pe arena publicităţii? [Maiorescu, 1967: 146]

Maiorescu apelează astfel la complicitatea cititorului care, prezent în text, devine implicit un aliat, hrănit cu teze şi adesea cu sofisme. Totul pare logic, impecabil, iar formulările, absconse, aforistice, ermetice, fascinează şi subjugă, mai ales când raţiunea impecabilă e dublată de o undă de patetism, de afectare umanitarist solidară. Iată:

> Avem politică şi ştiinţă, avem jurnale şi academii, avem şcoli şi literatură, avem muzee, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituţiune. Dar în realitate toate acestea sunt producţiuni moarte, pretenţii fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, şi astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă şi fără valoare, şi abisul ce ne desparte de poporul de jos devine din zi în zi mai adânc. Singura clasă reală la noi este ţăranul român, şi realitatea lui este suferinţa, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare. [Maiorescu, 1967: 151]

Exemplară e afirmaţia din finalul textului, lovitura decisivă:

> Căci fără cultură poate încă trăi un popor cu nădejdea că la momentul firesc al dezvoltării sale se va ivi şi această formă binefăcătoare a vieţii omeneşti; dar cu o cultură falsă nu poate trăi un popor, şi dacă stăruieşte în ea, atunci dă un exemplu mai mult pentru vechea lege a istoriei: că în lupta între civilizarea adevărată şi între o naţiune rezistentă se nimiceşte naţiunea, dar niciodată adevărul. [Maiorescu, 1967: 154]

Apoteotic, această frază ne plasează în plin sofism echivoc şi neclar. Să susţii că un popor poate trăi fără cultură, orică el ar putea să se dezvolte în mod firesc către cultură treacă-meargă;dar a folosi cuvântul *fals* pentru a defini formele de civilizaţie împrumutate ţine

BDD-A30183 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:10 UTC)

de strategia lui Maiorescu de a convinge. Altfel, care e legea veche a istoriei conform căreia „în lupta între civilizarea adevărată şi între o naţiune rezistentă se nimiceşte naţiunea, dar niciodată adevărul"? Ce (mai) înseamnă aici adevăr? Ai crede că tocmai soluţia propusă de el, rezistenţa naţiunii în faţa civilizaţiei apusene, e sinucigaşă, din moment ce în confruntarea dintre civilizarea adevărată şi naţiunea adevărata cea care moare e naţiunea. Dar ce înţelege Maiorescu prin civilizare adevărată? Civilizarea prin forme fără fond sau mai degrabă, dimpotrivă, civilizarea printr-o dezvoltarea naturală, firească? În acest caz, de ce ar fi antagonice naţiunea, adevărul şi civilizaţia? Simplu spus: mi-e greu să descifrez până la capăt sensul afirmaţiei maioresciene, altfel memorabilă prin caracterul apodictic, de sentinţă validată istoric (trimiterea la vechea lege a istoriei, rămasă însă necunoscută nu e întâmplătoare), enigmatică şi tocmai de aceea „adevărată". Repet: cine l-ar putea contrazice pe Maiorescu, când afirmaţiile lui tăioase sunt de o raţionalitate rece, pură, atât de înşelătoare, însă?

Altă paranteză se referă la ceea ce aş numi dialogul la distanţă dintre „singura clasă reală la noi" şi modernizarea României nu doar la nivel instituţional, ci şi sub aspect tehnic. Să reluăm:

> Singura clasă reală la noi este ţăranul român, şi realitatea lui este suferinţa, sub care suspină fantasmagoriile claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susţinerea edificiului fictiv, ce-l numim cultura română, şi cu obolul cel din urmă îl silim să ne plătească pictorii şi muzicanţii noştri, academicii şi atenianii din Bucureşti, şi din recunoştinţă cel puţin nu-i producem nici o singură lucrare care să-i înalţe inima şi să-l facă să uite pentru un moment mizeri de toate zilele. [Maiorescu, 1967: 151]

Astăzi – şi problema e cumva eternă, şi nu numai la noi – l-am acuza de populism. În fond, cu atât mai surprinzătoare lupta sa pentru ţărani (deşi îşi revendică de aici rădăcinile, cu orgoliu) cu cât, asociat conservatorilor, pare să se opună împroprietăririi şi altor idei democratice. Lucrurile sunt, însă, ceva mai complicate. Cert este că lupta pentru creşterea nivelului intelectual al ţăranilor mai mult decât liberalii, care vorbeau mult pe tema aceasta.

În fine, acestea fiind faptele, firește că afirmaţiile lui Maiorescu, în patetismul lor, au hrănit puternic ideologia ruralist-etnică. Iar ea e susţinută la fel de puternic de atitudinea lui faţă de binefacerile tehnicii. Spune Maiorescu:

> Pe de altă parte, prin înlesnirea comunicărilor, vine acum însăş cultura occidentală la noi, fiindcă noi nu am ştiut să mergem înaintea ei. Sub a ei lumină biruitoare va deveni manifest tot artificiul şi toată caricatura «civilizaţiunii» noastre, şi formele deşerte cu care ne-am îngâmfat până acum îşi vor răzbuna atrăgând cu lăcomie fondul solid din inima străină. [Maiorescu, 1967: 151]

E una din marotele de mai târziu ale naţionaliştilor. „Urmaşii romanilor" (aşa-i numeşte Maiorescu pe latiniştii ardeleni) şi-ar asuma sarcina „de a aşeza gintea română pe bazele civilizaţiunii". Or, Maiorescu amestecă tot timpul dovezile şi nivelele de realitate. De ce să fie invocaţi latiniştii, cu erorile lor de filologie, într-un context care vizează preluarea formelor de civilizaţie occidentală? Şi Maiorescu apelează deliberat la dovezi care nu permit contestarea, extinzând apoi terenul de aplicaţie. Da, latiniştii sunt ridicoli. Dar sunt ridicole şi instituţiile civilizaţiei moderne?! E ridicolă şi dezvoltarea tehnică? Autohtoniştii – din orice epocă – vor demoniza orice progres tehnic:

BDD-A30183 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:10 UTC)

> Avem de toate cu îmbelşugare […] şi când îi întrebi de literatură, îţi citează cifra coloanelor înnegrite pe fiecare an cu litere române şi numărul tipografiilor din Bucureşti. [Maiorescu, 1967: 148]

Tipografiile, ştim, fac şi obiectul „criticii" caragialeene; tipografiile – din care, de altfel, Caragiale se hrăneşte şi se inspiră – sunt vinovate şi de creaţia proastă, de veleitarism şi impostură, ba chiar de articolele din Constituţie. Maiorescu tună şi fulgeră împotriva tehnicii pe care, însă, o foloseşte din plin. Raţionalistul apelează la un frison de panică şi transmite un S.O.S. disperat: „Fondul solid din inimă străină" va locui sufletul românilor. Ce legătură era între sufletul etnic al francezilor, al germanilor, al străinilor, pe care Maiorescu îl acuză aici, şi formele de civilizaţie, de la presă, justiţie, teatru, la constituţie? Dacă panica era reală sau jucată (un acces de junventute teribilă pusă sau nu în slujba devenirii proprii sau a impunerii propriilor teorii), ea hrăneşte, oricum, un verb al disperării:

> Mai este oare timp de scăpare? Mai este oare cu putinţă ca o energică reacţiune să se producă în capetele tinerimii române şi, o dată cu despreţul neadevărului, să deştepte voinţa de a pune fundamentul adevărat acolo unde se află astăzi numai pretenţii iluzorii? Poate soarta ne va acorda timp pentru această regenerare a spiritului public şi, înainte de a lăsa să se strecoare în inimă nepăsarea de moarte, este încă de datoria fiecărei inteligenţe ce vede pericolul de a se lupta până în ultimul moment contra lui. [Maiorescu, 1967: 151-152]

Finalmente, acesta este sensul teoriei maioresciene, a sistematicii sale? De-a lungul istoriei, el a fost continuat, din nefericire, de diferitele ipostaze ale direcţiei naţionaliste, care-i recuză pe paşoptişti pentru adeziunile lor europene. Cu toţii amintesc, ca de o fatalitate neagră, de formele fără fond. Dar nu era Maiorescu însuşi un aprig apărător de instituţii europene? Nu milita el tocmai pentru o existenţă demnă în Europa – ştiind, pe de altă parte, cât de precar e statutul nostru în plan internaţional? Problema nu era a instituţiilor, ci a transformării lor în entităţi viabile şi funcţionale, puse în slujba statului, în depăşirea vorbelor goale, a frazeologiei. Ca să dam un alt exemplu: ajuns revizor, Eminescu aplica în şcoala românească principii, comportament, o viziune de tip european – adică exigenţă, intransigenţă, corectitudine, refuzul improvizaţiei şi compromisului. Altfel spus, ieşirea din starea de barbarie, de balcanism, de complicitate în rău şi racordarea la un spirit european. Că modelul era germanic, ce relevanţă are? Din acest punct de vedere, putea fi şi francez. De fapt, Maiorescu nu contestă nevoia de „libertate într-un stat modern" [Maiorescu, 1967: 147] – pentru asta se luptă el însuşi –, ci frazeologia, entuziasmul gol, frivolitatea fantasmatică.

Să revenim, însă, la problema noastră, cu plusul de informaţie şi de context obţinute deja. Aşadar, de-o parte „barbaria orientală", de cealaltă, „civilizaţia occidentală" – la mijloc, un popor care e ameninţat să-şi piardă identitatea, căci formele de civilizaţie nu găsesc un sol adecvat, iar aparatul de stat care-l implementează e, în cel mai rău caz, o armată de imorali, în cel mai bun, nişte amatori animaţi de idei nobile, cu prea puţin simţ practic. Nu tocmai printr-un act de voinţă propune Maiorescu schimbarea imoralilor în morali, sau saltul de la inocenţă la pragmatism? Nu e tocmai moralitatea o formă fără fond care ar trebui impusă nu prin apelul la conştiinţă, ci prin legi? Chestiuni, toate acestea, de actualitate. Şi nu numai la noi, o ţară care ar fi împrumutat, în 1848, în 1866, ş.a.m.d. până în prezent formele civilizaţiei europene, ci în toată lumea civilizată. Nu de pierderea identităţii e vorba, ci de aplicarea blamatului „regim constituţional". Nu de adecvarea formelor la fond, ci despre existenţa unor legi şi despre aplicarea lor consecventă, cu consecinţa chiar a civilizării. De fapt, cu consecinţa realizării unui stat modern.

BDD-A30183 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:10 UTC)

În fond, ce face Maiorescu? Identifică o situaţie de criză, de fractură între idei şi viaţa concretă, dă un diagnostic şi propune nişte soluţii. Problema nu e atât a reacţionarismului soluţiilor propuse (în Cameră, nu mai e vorba deloc de reacţionarism – acuzaţie gratuită, clişeu aproape diversionist), ci a carierei pe care ideea formelor fără fond (rămasă în punctul ei de pornire)o face în societatea românească. La cumpăna secolelor trecute, în perioada interbelică, în deceniile dogmatismului comunist, imediat după 1989 şi, de asemenea, odată cu intrarea noastră în UE, de fiecare dată când instituţii europene impun şi verifică aplicarea unor legi sau ne obligă să instituim legi, se apelează, ca apărare, soluţie de reacţiune, la modelul mental propus de Maiorescu: formele fără fond, care ameninţă să ne distrugă identitatea, o tristă carieră, în fond. Dar nu e nevoie tocmai de aceste forme pentru a spera că se va crea, odată şi-odată, fondul? În aşa fel încât nu poţi să nu te întrebi dacă nu cumva Maiorescu însuşi e vinovat de faptul că nici azi nu ieşim din acest complex al formelor fără fond. Se perpetuează şi se exploatează politic tocmai spaima pierderii identităţii. Nu cred că ne vom vindeca vreodată de acest simulacru de problemă – diversionist folosit – care se traduce în ideea că vinovaţii, ca şi ameninţarea, sunt mereu în altă parte, în afară. E un avantaj pus în mişcare de două instincte, de apărare şi conservare, semn, pe lângă altele, şi al unei culturi fie începătoare (care va rămâne tipologic aşa), fie minore (tocmai pentru că îşi caută salvarea în ficţiuni ideologice). Dacă a devenit „un brand românesc" (C. Schifirneţ), cum s-a spus, acest lucru, dacă nu i se datorează lui Maiorescu (de-a lungul timpului l-au folosit intelectuali care îl citiseră, azi e aplicat mecanic de oricine), atunci el i-a dat consistenţă paradigmatică.

În acest context, a discuta despre „actualitatea lui Maiorescu" acum, în 2017 sau 2018, înseamnă să sugerezi că se resimte nevoia de a apela din nou la el, nu numai la diagnosticul lui, ci mai ales la tratamentul pe care el l-a propus şi l-a aplicat lumii româneşti în ansamblul ei. Dacă vorbim de „actualitate", pornim cel puţin de la premisa că timpul e iarăşi un organism bolnav; dacă nu cumva, la noi, orice timp e bolnav (cum ştim, Maiorescu depăşeşte adesea cazurile concrete pentru a le proiecta în paradigme[5]), orice timp are bolile lui, încadrabile celor identificate de Maiorescu, şi, prin urmare, ar avea nevoie de verdictele lui, devenite cumva trans-contextuale. A spus-o şi Lovinescu. Invocând disputa dintre barbarie şi civilizaţie de care vorbise Maiorescu, criticul din interbelic, el însuşi un optimist, vorbeşte despre cauzele actualităţii maioresciene:

> Dacă optimismul necesar existenţei ne obligă să credem că «mai puţin adevărat că biruinţa ei nu e dreaptă, ci ia forma unei linii frânte, cu reîntoarceri adesea mai puternice decât progresul real; problemele, pe care le rezolva Maiorescu cu atâta vehemenţă acum şaptezeci de ani, sunt astăzi şi mai actuale. [Lovinescu, 1978: 195]

Acum, după atâţia ani de comunism, după ezitările revenirii la normalitate, afirmaţia lui e la fel de valabilă. Dacă vorbim de actualitatea lui Maiorescu, mesajul pe care trebuie să-l avem în vedere trebuie privit în acest context: cum gândim relaţia noastră cu Europa, cu valorile civilizaţiei moderne, cum asigurăm o funcţionare eficientă a statului, cum facem ca statul să fie un angrenaj modern?

[5] La drept vorbind, Maiorescu însuşi foloseşte cazurile (sau se foloseşte de ele) pentru a ajunge la modele teoretice de-contextualizate; pare mai preocupat de paradigma abstractă decât de situaţiile concrete, deşi, evident, cu simţul său pragmatic, dorea de fapt să legitimeze felul de a trata un caz prin greutatea dată de modelul teoretic căruia acesta i se includea. Pentru a da un singur exemplu, de aceea estetica lui e una aplicată: pentru a alcătui o antologie de poezie de uz didactic, are nevoie de o definiţie a poeziei.

BDD-A30183 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:10 UTC)

Şi aici aş face o nouă paranteză. În ultimul număr din „România Literară" din anul centenarului Maiorescu [nr. 52/2017], Nicolae Manolescu invocă, într-un editorial de sinteză, faptul că studiile lui Lovinescu despre Maiorescu, Junimea şi junimişti din anii '40 se datorează tocmai „actualităţii" sale politice:

> În 1940, E. Lovinescu a publicat monografia cunoscută şi studiile despre Junimea şi despre posteritatea criticii lui Maiorescu. N-a fost un gest întâmplător, ci unul deliberat, ca o provocare la adresa înclinaţiilor tot mai puternice spre obscurantism din viaţa politică şi culturală. Am remarcat nu o dată că Maiorescu pare să redevină actual de câte ori apar astfel de tendinţe. [Manolescu, 2017: 3]

Ce este surprinzător este că Nicolae Manolescu nu vorbeşte în continuare despre această actualitatea lui Maiorescu, ci deplânge faptul că tinerii critici – cu care are războiul lui – n-au scris un rând despre cel sărbătorit de-a lungul anului, părând să-i ignore lecţia, creditându-l mai degrabă pe Gherea. De fapt, când s-a vorbit de câteva ori în „România Literară" în 2017 de *actualitatea* lui Maiorescu, în discuţie a fost adusă ideea autonomiei esteticului, pe terenul acesta purtându-se şi bătălia lui Manolescu cu critica tânără. Or, mie mi se pare că, adusă în discuţie mult în 2017, la o sută de ani de la moartea criticului, această problemă, a autonomiei esteticului, pe care o sugerează şi Manolescu, e superfluă şi falsă. Legitimă în vremea sămănătorismului, a tradiţionalismului gândirist ori a anilor '40, de asemenea, în perioada 1960-1989, când bătălia pentru estetic era o bătălie politică – lucrul acesta trebuie spus răspicat! –, ea poate azi eventual să mai constituie un criteriu de recitire a literaturii din perioada comunistă. Nu e de actualitate – din fericire!

Dacă am concluziona, am spune că obsesia autonomiei sau angajării literaturii, pe care cultura română, se vede, o mai are încă, n-ar fi decât o dovadă în plus de imaturitate. Speranţa noastră este că ne putem elibera de sub tutela crizei pe care o releva Maiorescu, în condiţiile în care, fatalitate a istoriei, studiile literare au intrat oricum sub dominaţia celor culturale. E cu putinţă să dăm înapoi? Sau: e cu putinţă, cu toată revolta lui Harold Bloom, să ne sustragem spiritului secolului? Dar se află cu adevărat aici *actualitatea* lui Maiorescu? Nu, cum sugera Manolescu însuşi în fragmentul citat, în recrudescenţa tendinţelor anti-europene, de mistificare a sensului Europei, nu în violenţa tendinţelor i-liberale? Cuvântul *obscurantism*, folosit de Manolescu, mi se pare, pentru epoca noastră, prea blând. De altfel, ca şi pentru altele.

Două comentarii sunt necesare aici. Canonul autonomiei esteticului angaja o poziţie politică (teoretic: europeană, modernă, sincronizantă); pe baricadele esteticului, bătălia se purta cu ceea ce era (nu numai prezentat) drept un anti-canon (în realitate, un canon dogmatic – sau ideologic, dacă dăm cuvântului conotaţia sa originară). O recitire a literaturii din anii comunismului din perspectiva influenţelor ideologizante, cu toate încercările existente, izolate şi particulare, rămâne încă un deziderat, dacă nu cumva este, din varii motive (printre ele, şi condiţia criticii după 1989), o imposibilitate. Revizuirea pentru care s-au rupt spade după 1989 n-a mai avut loc. Aici poate fi adusă în discuţie poziţia criticii practicate de Monica Lovinescu. Plasată la antipodul criticii lovinesciene (îl avem în vedere, firește, pe E. Lovinescu), critica ei est-etică (angajând, astfel, eticul) e mai degrabă o situare în descendenţă lovinesciană. Doar prin asumare contextuală în anii comunismului (recuperarea lui Lovinescu s-a făcut din perspectiva autonomiei esteticului tocmai pentru că, în apărarea canonului europenizant, era nevoie de legitimarea pe care o oferea un astfel de precursor) şi prin diversiune după 1989, E. Lovinescu a fost prezentat drept apărător al autonomiei esteticului, al estetismului, atribuindu-i-se o candoare pe care Lovinescu, un militant, n-o avea. După mine, Monica şi Eugen Lovinescu nu-s adversari, ci se află în aceeaşi tabără.

BDD-A30183 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:10 UTC)

Şi astfel, parafrazând cuvintele lui Maiorescu din *Direcţia noua*…, vom reveni către problema cu adevărat de actualitate, aceea a *teoriei formelor fără fond*, care vizează relaţia dintre *identitatea* noastră, aflată într-o posibilă criză, eventual din nou ameninţată, din cauza instituţiilor administrative europene, implicit a valorilor europene. De fapt, problema cu care se confruntă Europa la ora de faţă (şi tot ce înseamnă Vest) are în vedere exact legitimitatea modelului europenităţii moderne, instituit odată cu Revoluţia franceză. Mai sunt valorile europene legitime? Nu cumva au eşuat, dacă nu la nivelul principiilor, la acela al aplicării lor? Democraţia (mai ales dacă e *specifică*) e o formă goală, autonomia puterilor în stat, de asemenea, clasa politică visează doar la paradise fiscale; iar din contextul mai larg, care favorizează perspectivele reacţionare, nu pot lipsi migraţia, Brexit-ul, mişcările naţionaliste şi izolaţioniste etc. Voci cu greutate vorbesc despre eşecul democraţiei, despre asasinate economice, se profilează un nou *Declin al Occidentului*, toate acestea generând un sentiment de insecuritate individuală şi, dacă nu etnică, naţională. În învăţământul superior ca să ne uităm în curtea noastră), Europa a venit nu doar cu bursele Erasmus, ci şi cu sistemul Bologna, cu indicele Hirsch, cu revistele ISI:ordinii, pe care o mai păstram din anii comunismului, pare să-i fi urmat haosul.

În fine, noi am intrat în Europa, dar Europa, iată, nu mai este ea însăşi. Dacă am putea glumi, am spune: Reacţiunea la putere! Această Reacţiune izolaţionistă, care militează pentru păstrarea „adevăratei" identităţi, neafectate de contactul cu civilizaţia, care aruncă apa din albie cu copil cu tot. Nu-i vorbă, Reacţiunea a fost activă în toată Europa şi după Primul Război Mondial, fapt care l-a generat pe al doilea. Marotele acestui nou *ev mediu* sunt globalismul, informatizarea, conspiraţia universală, eventual Soros, FMI, multinaţionalele, poate diaspora etc. Demonstrează istoria că există o alternativă la capitalism? E posibilă, cu toate carenţele constatate, o altă formă de organizare a societăţii decât democraţia? În fine, spaima pierderii identităţii e un bun mijloc de manipulare a maselor şi nu o dată mişcările reacţionare au apelat la speranţa recuperării ei, pe fondul activării complexelor de superioritate/inferioritate şi a unei condiţii sociale precare.

Şi ce legătură au toate acestea cu poziţia maioresciană, cu Maiorescu? Teoria formelor fără fond e invocată, indiferent dacă Maiorescu este o referinţă sau nu, de toţi cei care acuză Europa de intruziuni în firescul, în *naturelul* vieţii publice româneşti; este soluţia cea mai la îndemână pentru a proteja imoralitatea. Dar pot valorile societăţii moderne, de tip european, deci democratic, să ameninţe *identitatea* – chiar dacă ea ar exista ca realitate transcendentă şi trans-istorică? Ar putea, de fapt, s-o edifice. Este, de fapt, dacă o pătrundem cu adevărat, lecţia lui Maiorescu.

BIBLIOGRAFIE

Eminescu, 1980: M. Eminescu, „Din şedinţele Societăţii «România Jună». Naţionalii şi cosmopoliţii", în *Opere* IX, Publicistică 1870-1877, Studiu introductiv de Al. Oprea, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Lovinescu, 1978: E. Lovinescu, *Scrieri 7. T. Maiorescu*, Ediţie şi postfaţă de Eugen Simion, Editura Minerva.

Maiorescu, 1967: Titu Maiorescu, *Critice I*, Prefaţă de Paul Georgescu, text stabilit, tabel cronologic, indice şi bibliografie de Domnica Filimon-Stoicescu.

Maiorescu, 1944: Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, Ediţie, postfaţă şi indice de *Stelian* Neagoe, Humanitas.

Manolescu, 2017: Nicolae Manolescu, *Tânărul Maiorescu*, în „România Literară", nr. 52, p. 3.

BDD-A30183 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:10 UTC)